

Programske paradigme

— Imperativna paradigma —

Milena Vujošević Janičić

Matematički fakultet, Univerzitet u Beogradu

Sadržaj

1	Osnove imperativne paradigme	1
1.1	Nastanak imperativne paradigme	1
1.2	Stanje programa i naredba dodele	1
1.3	Kontrola toka	2
2	Potparadigme imperativne paradigme	3
2.1	Operaciona paradigma	3
2.2	Strukturalna paradigma	5
2.3	Proceduralna paradigma	6
2.4	Modularna paradigma	10
3	Specifičnosti imperativne paradigme	10
3.1	Način rešavanja problema	10
3.2	Prpratni efekti	11
4	Pitanja i literatura	12
4.1	Pitanja	12
4.2	Literatura	13

1 Osnove imperativne paradigme

1.1 Nastanak imperativne paradigme

Nastanak imperativne paradigme

- Imperativna paradigma je prvonastala programska paradigma.
- Nastala je pod uticajem Von Neumanove arhitekture računara (tj. ova arhitektura nameće ovaj stil programiranja, prilagođen mašini, a ne čoveku).
- U rešavanju problema prednost se daje algoritmima pa se imperativno programiranje naziva i *algoritamski orijentisano programiranje*
- Podaci i algoritmi postoje nezavisno: Podaci+Algoritmi=Programi

Imperativna paradigma

- Kao što se u govornom jeziku zapovedni način (ili imperativ) koristi za izražavanje naredbi, tako se imperativni programi mogu posmatrati kao niz naredbi koje računar treba da izvrši.
- Pored naredbi, ključan je i redosled izvršavanja naredbi
- Imperativno programiranje karakteriše izračunavanje u terminima naredbi koje menjaju *stanje* programa.

1.2 Stanje programa i naredba dodele

Stanje programa

- Stanje programa čine sve sačuvane informacije, u datom trenutku vremena, kojima program ima pristup (preko memorije).
- Izvršavanjem programa generiše se niz stanja. Prelaz iz jednog stanja u sledeće je određen naredbama koje se izvršavaju.
- Svaki imperativni jezik obezbeđuje raznovrsne naredbe za modifikaciju stanja memorije.

Naredba dodele

- Osnovna naredba za modifikaciju stanja memorije je naredba dodele.
- Naredba dodele vrši povezivanje imena i neke vrednosti, odnosno upisivanje konkretne binarne reči na odgovarajuću memorijsku lokaciju.
- Analogija između memorijskih i (proceduralno) jezičkih elemenata:

Memorija	binarna reč	mem. registar	adresa
Jezik	vrednost	promenljiva	ime

Promenljive i naredba dodele

- Deklaracijom promenljive u proceduralnom jeziku određuje se veličina memorijskog prostora za zapis promenljive. Na primer:

```
Pascal:      var name : Type;  
C :          type name;
```

- Promenljiva se povezuje sa nekom vrednošću preko izraza, što se različito opisuje u različitim jezicima. Na primer:

```
Pascal :      V := E  
C :           V = E  
APL :         V <-- E
```

Naredba dodele i redosled vezivanja

- Redosled povezivanja imena i vrednosti (dodeljivanje) utiče na vrednosti izračunavanja

```
a = 5; b = 3; c = 7;
```

```
b = a+1;
```

```
c = a+b; /*Redosled izvršavanja ovih naredbi je bitan!*/
```

- Bitan je i redosled povezivanja (asocijativnost, prioriteti).

```
b = a+b*c/2;
```

1.3 Kontrola toka

Kontrola toka

- Kontrola toka se ostvaruje kroz različite instrukcije i apstrakcije.
- Najveći broj konstrukcija u imperativnim jezicima je odraz hardverske implementacije.
- Imperativna paradigma prolazi kroz različite faze razvoja, a svaku fazu karakteriše viši nivo apstrakcije u odnosu na arhitekturu računara, i udaljavanje od asemblerskih jezika.

Faze razvoja imperativne (proceduralne) paradigme

- Neki autori svaku fazu imperativne paradigme izdvajaju u posebnu programsku paradigmu, a neki ih tretiraju kao potparadigme imperativne paradigme.
  - Operaciona (pod)paradigma
  - Strukturna (pod)paradigma
  - Proceduralna (pod)paradigma
  - Modularna (pod)paradigma

2 Potparadigme imperativne paradigme

2.1 Operaciona paradigma

Operaciona (pod)paradigma

- Prva faza programiranja.
- Programiranje zasnovano na dosetkama, trikovima, naziva se i *trik programiranje*.
- Programi su pisani bez opštih pravila, korišćenje su specifičnosti u radu računara, trikovi za uštedu memorije, pisanje samomodifikujućih programa.
- Ogromna produkcija softvera karajem 60-tih godina prošlog veka.
- Jezici: FORTRAN, ALGOL, COBOL, BASIC, ...

Kontrola toka

- Minimalan skup naredbi (koji je često korišćen):

```
naredba ::=
    identifikator = izraz |           (naredba dodele)
    naredba; naredba |               (sekvencna)
    labela : naredba |               (obelezavanje)
    GOTO labela |                     (naredba skoka)
    IF (log_izraz) [THEN] GOTO labela (selekcija)
```

Kontrola toka

- Ove upravljačke strukture su nastale kao odraz (analogoni) struktura u programu na mašinskom jeziku.
- Prema Fon Nojmanovom konceptu računara, instrukcije slede jedna za drugom (sekvencna naredbi u imperativnom jeziku), a redosled se može promeniti korišćenjem GOTO (Jump) – naredbe.
- U imperativnim jezicima javljaju se 2 oblika GOTO-naredbe (u IF-naredbi i bez IF-naredbe).
- Korišćenje prethodnih naredbi dovodi do pisanja nepreglednih programa, teških za modifikaciju (“Špageti-programi”).
- To je posledica prilagođavanja jezika mašini, a ne čoveku.

Špageti programiranje — primer u C-u i Pascal-u

```
#include <stdio.h>
main() {
    float x,y;
    int n;
    n=1;
120: scanf("%f", &x);
    y=x;
    if(x<0) goto 130;
    y=-x;
130: printf("y = %f\n",y);
    n=n+1;
    if (n!=5) goto 120;
}

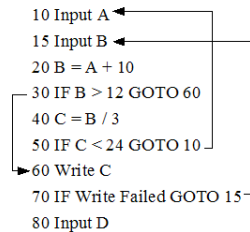
program idina;
    label 20, 30;
    var x,y:real;
        n:integer;
begin
    n:=1;
20: readln(x);
    y:=x;
    if x<0 then goto 30;
    y:=-x;
30: writeln(y);
    n:=n+1;
    if n<>5 then goto 20
end.
```

Špageti programiranje — primer u C-u i Pascal-u

```
main() {
    int i,n;
    float h, x0, x, y;
    printf ("Unsete h, x0 i n\n");
    scanf ("%f%f%d",&h,&x0,&n);
    if (n<0) goto komentar;
    printf("Pocetak \n");
    i=0;
poc: x=x0+i*h;
    y=x*x;
    printf("x=%f, y=%f\n", x, y);
    if(i<n) goto uvecanje;
    return 0;
uvecanje: i=i+1; goto poc;
komentar: printf("Nekorektno zadato n\n");
}

program sagoto;
    label poc, kraj;
    var i,n: integer;
        h, x0, x, y: real;
begin
    writeln ('Unsete h, x0 i n');
    readln (h, x0, n);
    writeln ('Pocetak');
    i:=0;
poc: x:=x0+i*h;
    y:=x*x;
    writeln('x = ', x, ' y = ', y);
    if(i>n) then goto kraj;
    i:=i+1;
    goto poc;
kraj:
end.
```

Špageti programiranje — primer

When a programmer is told to "go to hell", he finds that the worst part of that statement is the "go to"

Operaciona paradigma — problemi

- Teška čitljivost programa i održavanje programa.
- Kreirani softver je nepogodan za izmene i prilagođavanje novim situacijama.
- Softverska kriza 1970-ih — zbog loše prakse programiranja softver nije mogao da dostigne mogućnosti hardvera.
- Uzrok: nekontrolisana upotreba GOTO-naredbe.
- Rešenje: strukturalno programiranje — disciplinovan pristupu programiranju, bez nekontrolisanih skokova i uz korišćenje samo malog broja naredbi za kontrolu toka programa.

2.2 Strukturna paradigma

Strukturna paradigma

- C. Bohm i G. Jacopini su 1966. g. publikovali naučni rad u kojem su dokazali da se svaki prost program može izraziti pomoću 3 upravljačke strukture:
  - sekvenca (naredba za naredbom),
  - selekcija (odluka da li da se izvrši neka naredba zavisno od tačnosti ili netačnosti nekog uslova)
  - iteracija (ponavljanje bloka koda vraćanjem na početak sve dok je ispunjen neki uslov).
- Kasnije su usledeli radovi: Dijkstra-e, Knuth-a i E. Ashcroft i Z. Manna ... u kojima je pokazano da goto naredba nije neophodna.
- Dijkstra je napisao 1968. čuveno pismo "Go To Statement Considered Harmful".

Strukturalna paradigma

- Strukturalno programiranje nastaje kao nastojanje da zapis programa bude pregledniji.
- Akcenat je na programskim strukturama u kojima svaka naredba ima jednu ulaznu i jednu izlaznu tačku.
- Cilj je da se proceduralni jezik više prilagodi čoveku.
- Minimalan skup upravljačkih struktura čine:

```
naredba ::=
    identifikator = izraz      | (naredba dodele)
    naredba ; naredba        | (sekvenca)
    IF log_izraz THEN-grana   |
                                ELSE-grana | (selekcija)
    WHILE log_izraz DO naredba | (iteracija)
```

Strukturalna paradigma

- Zbog preglednijeg zapisa programa, najčešće se uvode dodatne upravljačke strukture, kao što su:

```
CASE (switch)
FOR
REPET-UNTIL (do-while)
```

- Kontrolne naredbe su sintaksičke strukture preko kojih se definiše redosled u kojem se vrši dodeljivanje.

Strukturalna paradigma

- Programi zapisani pomoću ovih upravljačkih struktura su pregledniji, ja-sniji i često kraći.

```
#include <stdio.h>
main() {
    float x,y;
    int n;
    n=1;
120: scanf("%f", &x);
    y=x;
    if(x<0) goto 130;
    y=-x;
130: printf("y = %f\n",y);
    n=n+1;
    if (n!=5) goto 120;
}

#include <stdio.h>
main() {
    float x,y;
    int n;
    printf("Unesite 4 realne vrednosti\n");
    for(n=1; n<5; n++) {
        scanf("%f", &x);
        y=x;
        if(x>=0) y=-x;
        printf("y = %f\n",y);
    }
}
```

Strukturalna paradigma

```
program idina;
    label 20, 30;
    var x,y:real;
        n:integer;
begin
    n:=1;
20: readln(x);
    y:=x;
    if x<0 then goto 30;
    y:=-x;
30: writeln(y);
    n:=n+1;
    if n<>5 then goto 20
end.

program bezIdina;
    var x,y:real;
        n:integer;
begin
    writeln('Unesite 4 realne vrednosti');
    for n:=1 to 4 do
        begin
            readln(x);
            y:=x;
            if x>=0 then y:=-x;
            writeln('y = ', y);
        end
    end.
end.
```

2.3 Proceduralna paradigma

Proceduralna paradigma

- Apstrakcija kontrole toka — podrutine (funkcije, procedure, metodi, korutine, potprogrami).
- Podrutine predstavljaju apstrakciju niza naredbi.
- Poziv podrutine je poziv na apstarkciju, približava programiranje deklarativnosti.
- Podrutina izvršava svoje operacije u ime svog pozivaoca.
- Nastanak podrutina prethodi strukturnom programiranju.

Proceduralna paradigma+strukturno programiranje

- Svaki podrutina ima svoje lokalne podatke i algoritam.
- Svaki podrutina je nezavisna od ostalih.
- Razvija se mehanizam prenosa parametara.
- Uvodi se vidljivost i doseg podataka.
- Podržava se ugnježdavanje podrutina.
- Podrutine su osnovni blokovi za podržavanje modularnog programiranja.

Proceduralna paradigma

- U imperativnim programskim jezicima, podrutine su najčešće procedure i funkcije.
- Procedure — nemaju povratnu vrednost.
- Funkcije — imaju povratnu vrednost.
- Jednim imenom se procedure i funkcije nazivaju potprogrami.
- Sintaksa potprograma je obično jednostavna:

```
Definicija potprograma:  
    ime( parametar-lista ) { telo }  
Poziv potprograma:  
    ime( argument-lista )
```

Potprogrami

- Parametri se često nazivaju formalni parametri, a argumenti, aktuelni parametri.
- Sintaksa parametar-liste, tj. argument-liste je različita u različitim programskim jezicima (obično lako shvatljiva).
- Mogu se razlikovati
  - vrednosni parametri (in-parametri)
  - promenljivi parametri (out-parametri)

Prenos parametara

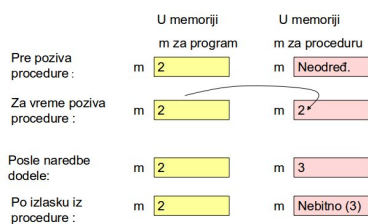
- Vrednosni parametri služe samo za unos vrednosti u proceduru, mogu se menjati u proceduri, ali ne mogu izneti izmenjene vrednosti.
- Promenljivi parametri mogu uneti vrednost u proceduru, mogu biti menjani u proceduri i (najvažnije) zadržavaju izmenjene vrednosti po izlasku iz procedure.
- Kao stvarni argumenti vrednosnih parametara obično se pojavljuju izrazi, a kao stvarni argumenti promenljivih parametara obično su promenljive ili pokazivači.

Prenos parametra — preciznije

- Neki jezici imaju samo jedan način prenosa parametara, dok neki dozvoljavaju više načina.
- Osnovne vrste prenosa parametara:
  1. Prenos po vrednosti — argument se evaluira i kopira njegova vrednost u podrutinu (podrazumevan prenos u jezicima nakon Algol 60, Pascal, Delphi, Simula, Modula, Oberon, Ada, C, C++...)
  2. Prenos po referenci — prenosi se referenca na argument, obično adresa (moguće odabrati u svim prethodno navedenim jezicima)

Prenos parametara po vrednosti

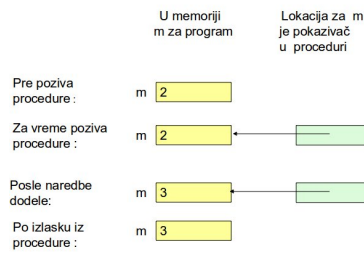
```
var m: integer          procedure prva (m: integer);
....                   ....
m:= 2;                  m:= m+1;
  prva (m);              ....
....
```


Prenos parametara po referenci

```
var m: integer          procedure prva (var m: integer);
....                   ....
m:= 2;                  m:= m+1;
  prva (m);              ....
....
```


Prenos parametra — preciznije

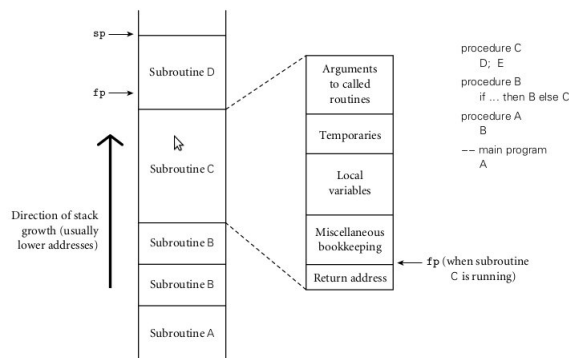
Dodatni načini prenosa parametara:

3. Prenos po rezultatu — na izlasku iz podrutine, vrednost parametra se kopira (prenosi) pozivajućoj rutini (Ada OUT parametri)
4. Prenos po vrednosti i rezultatu — vrednost parametra se kopira na ulasku i na izlasku iz podrutine (Algol)
5. Prenos po imenu — parametri se zamenjuju sa neevaluiranim izrazima (Algol, Scala)
6. Prenos po konstantnoj vrednosti — isto kao kod prenosa po vrednosti, osim što se parametar tretira kao konstanta (npr kvalifikator `const` u C i C++)

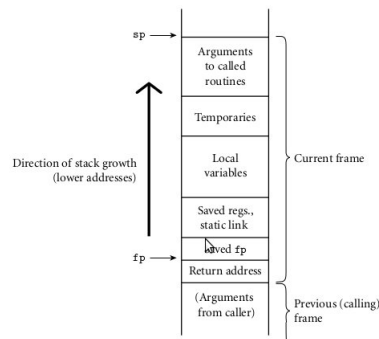
Organizacija memorije

- U većini jezika, prostor potreban za smeštanje podataka potrebnih za izvršavanje potprograma (promenljive, argumenti i slično) se rezerviše na steku.
- Uvođenje steka je imalo za ideju uštedu memorije — u memoriji su podaci samo za trenutno aktivne potprogramme.
- Alternativa bi bila da se za svaki potprogram unapred rezerviše potrebna memorija. Ovo onemogućava korišćenje rekurzija i zauzima više prostora nego što je potrebno.
- S druge strane, kreiranje stek okvira povećava cenu poziva potprograma.

Stek okviri

Sadržaj stek okvira

Korutine

- Završetak rada potprograma vraća nas u prethodni stek okvir (stek okvir pozivaoca potprograma).
- Pored procedura i funkcija, u imperativnim jezicima mogu se javiti i druge vrste potprograma (upravljačkih struktura), kao što su korutine.
- Korutine omogućavaju „preskakanje” stek okvira i povratak u određeni stek okvir koji nije nužno stek okvir pozivaoca potprograma.

Korutine

- Upotreba može da bude za brz i efikasan izlaz iz duboke rekurzije.
- Slični mehanizmi koriste se u npr objektno orijentisanim programskim jezicima za rad sa izuzecima.
- U C-u korutine nisu podržane direktno u jeziku, već se mogu koristiti funkcije `setjmp` i `longjmp` (iz zaglavlja `setjmp.h`). Ispravna upotreba korutina zahteva precizno poznavanje njihovog mehanizama funkcionisanja.

2.4 Modularna paradigma

Modularna paradigma — rane 1970.

- Modularnost podrazumeva razbijanje većeg problema na nezavisne celine.
- Celine sadrže definicije srodnih podataka i funkcija.
- Često se celine (moduli) smeštaju u posebne datoteke, čime se postiže lakše održavanje kompleksnih sistema.
- Moduli mogu međusobno da komuniciraju, kroz svoje interfejse.
- Modularnost — skrivanje podataka, razdvajanje poslova

Modularna paradigma

- Moduli omogućavaju višestruku upotrebu jednom napisanog koda.
- Moduli se zasebno prevode i kasnije povezuju u jedinstven program.
- Moduli u imperativnim jezicima često se nazivaju biblioteke.
- Modularnost je sada prisutna u većini programskih jezika.

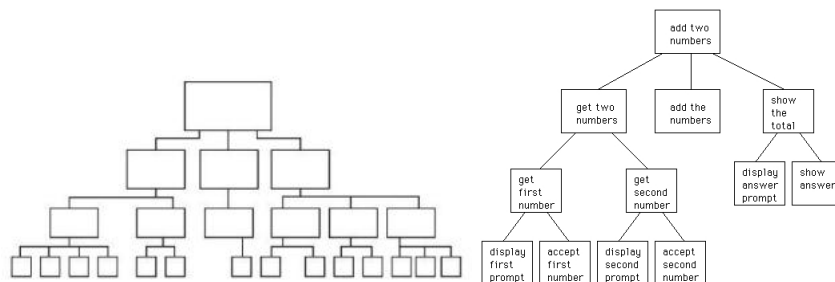
3 Specifičnosti imperativne paradigme

3.1 Način rešavanja problema

Kreiranje programa od „Od opšteg ka posebnom”

- Kreiranje programa proceduralne paradigme zasniva se na principu „Od opšteg ka posebnom” (odozgo-nadole, od vrha ka dnu (Top-down concept))
- Polazi se od postavljenog zadatka kao opšteg
- Zatim se uočavaju jednostavnije celine i zadatak dekomponuje na jednostavnije delove (koji se izražavaju procedurama i funkcijama).
- Ukoliko su ti delovi i dalje kompleksni razbijaju se na još jednostavnije delove (takođe pomoću procedura i funkcija) dok se ne dodje do nivoa naredbi.
- Funkcionalna dekompozicija problema

Kreiranje programa od „Od opšteg ka posebnom”

Primer

- Napisati program koji izračunava prosečno rastojanje između zadatih tačaka u ravni.
- Opšte rešenje: učitati tačke iz datoteke, izračunati prosečno rastojanje, odštampati prosečno rastojanje.
- Sledeći korak: profiniti svaki od prethodnih koraka, posebno izračunavanje prosečnog rastojanja.

- Pronalaženje prosečnog rastojanja: sabirati rastojanja između svake dve tačke, podeliti rezultat sa ukupnim brojem parova tačaka.
- Obezbediti funkciju rastojanje
- ...

3.2 Propratni efekti

Propratni (bočni) efekti

- Prilikom izračunavanja vrednosti izraza, kod imeprativnih programa česti su propratni (bočni) efekti.
- Propratni (bočni) efekti odnose se na situacije kada se prilikom izračunavanja nekog izraza istovremeno menja i stanje memorije (na primer, vrednost izraza se upisuje u neku memorijsku lokaciju)
- Oznake promenljivih su istovremeno i oznake memorijskih lokacija pa se u naredbama mešaju oznake lokacija i njihovih vrednosti, u zavisnosti od operatora koji se nad promenljivom primeni.

Propratni (bočni) efekti

- U naredbi $x = x + 1$; sa desne strane, koristi se vrednost sa lokacije x , dok se sa leve strane koristi sama lokacija na koju se upisuje sračunata vrednost.
- Propratni (bočni) efekti mogu da budu prisutni u mnogim naredbama (npr. u C-u naredbe $++$, $--$, $+=$, $-=$, $*=$, $..$).
- Propratni (bočni) efekti mogu značajno da otežaju razumevanje imperativnih programa.

Propratni (bočni) efekti

- Propratni (bočni) efekti odnose se i na izmenu globalnog stanja memorije nakon izvršavanja neke funkcije (u tom slučaju se kaže da funkcija ima propratne (bočne) efekte).
- Ova vrsta propratnih (bočnih) efekata je posebno nezgodna za razumevanje rada programa
- Ukoliko funkcija *sqrt* nema propratnih efekata,

```
z = f(sqrt(2), sqrt(2));
```

onda prethodni kod možemo transformisati na sledeći način:

```
s = sqrt(2); z = f(s, s);
```

Međutim, za sledeći poziv funkcije *f*

```
z = f(getchar(), getchar());
```

ne možemo da ponovimo isti postupak!

Propratni (bočni) efekti

- Ukoliko funkcija ima propratne (bočne) efekte, onda to može da dovede do raznih nelogičnosti
- Na primer, izrazi: $2*\text{fun}()$ $\text{fun}()+\text{fun}()$ algebarski imaju iste vrednosti, ali u programskom jeziku ne moraju.

Primeri bočnih efekata

```
#include <stdio.h>

int a = 3;
int fun(int);
int main() {
    int f, g;
    f= a+fun(1)+a;
    g= a+fun(1)+a;
    printf("%d %d\n ", f, g);
}

int fun(int b) {
    a+=5;
    return a+b;
}

Program p;
var z:integer;
Function f(Var x:integer):boolean;
begin
    x:= x+1;
    f := x > 0
end;
begin
    z := -1;
    writeln(f(z), ' ', f(z))
end.
```

4 Pitanja i literatura

4.1 Pitanja

Pitanja

- Pod kakvim uticajem je nastala imperativna paradigma?
- Šta je stanje programa?
- Koje su faze razvoja imperativne paradigme?
- Koje su karakteristike operacione paradigme?

Pitanja

- Koji je minimalni skup naredbi operacione paradigme?
- Koje su karakteristike strukturne paradigme?
- Koji je minimalni skup naredbi strukturne paradigme?
- Koje su karakteristike proceduralne paradigme?

Pitanja

- Koje vrste prenosa parametara postoje?
- Kako je u memoriji organizovano izvršavanje potprograma?
- Šta su korutine?
- Koje su karakteristike modularne paradigme?

Pitanja

- Šta omogućava modularna paradigma?
- Kako se rešavaju problemi u okviru proceduralne paradigme?
- Šta su bočni efekti?
- Do čega dovode bočni efekti?

4.2 Literatura

Literatura

- Programming Language Pragmatics, Third Edition, 2009 by Michael L. Scott
- Deo materijala je preuzet od prof Dušana Tošića, iz istoimenog kursa.